

Atıf/Citation

Şahbaz, H., (2020), Ülke içi göçlerde Eskişehir ilinin yeri. Doğu Coğrafya Dergisi 25(44), 107-124

ÜLKE İÇİ GÖÇLERDE ESKİŞEHİR İLİNİN YERİ The Place of Eskişehir Province in Domestic Migrations

Dr. Hüseyin ŞAHBAZ*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki iç göç hareketinde Eskişehir ilinin yerini ortaya koymaktır. Çalışmada, TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2019 yılı verileri kullanılmıştır. Bu verilerden Eskişehir'in, göç açığı ve göç fazlası verdiği iller saptanmıştır. Buna göre ulaşılan sonuçlar şunlardır: Eskişehir'in göç açığı verdiği iller sırasıyla; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli, Bursa, Muğla, Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Yalova ve Çanakkale'dir. Ankara ili hariç tutulursa Eskişehir'in göç açığı bulunduğu illerin, İstanbul'dan başlayıp Antalya'ya kadar uzanan kıyı illeri olduğu görülmektedir. Bu durum, araştırma sahasına kayıtlı olanların hem sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş ve hem de denize kıyısı olan illerde yaşamak istediğini göstermektedir. Buna karşın Eskişehir'in, ülkenin diğer bütün illerine karşı göç fazlası bulunmaktadır. Ancak bunların en başta gelenleri sırasıyla; Afyonkarahisar, Bilecik, Konya, Ağrı, Kütahya, Samsun, Erzurum ve Kars illeridir. İnceleme alanının ülke içinden göçe katılan nüfusu kendisine çekmesinde, gelişmiş sanayi ve ticaretiyle Eskişehir kentinin, ekonomik sıkıntı yaşayanlar açısından umut vadetmesi etkilidir. Bundan başka eğitim, kültür, sağlık ve sosyal faaliyet merkezleri ile Eskişehir kentinin cazibe merkezi olması da yaşam kalitesini artırmak isteyenlerin araştırma sahasına göçünde etkili olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir İli, Göç, İç Göç.

Abstract

The purpose of this study, in internal migration in Turkey is to determine the location of Eskişehir. In the study, the data of TURKSTAT's Address Based Population Registration System for 2019 were used. From these data, provinces where Eskişehir has immigration deficit and migration surplus have been determined. Accordingly, the results achieved are as follows: The provinces with which Eskişehir has immigration deficit are; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli, Bursa, Muğla, Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Yalova and Çanakkale. If Ankara province is excluded, it is seen that the provinces in which Eskişehir has immigration deficit are the coastal provinces starting from İstanbul and extending to Antalya. This shows that those registered in the research field want to live in both socio-economically developed and seaside provinces. On the other hand, Eskişehir has a surplus of migration against all other provinces of the country. However, the most prominent of these are; Afyonkarahisar, Bilecik, Konya, Ağrı, Kütahya, Samsun, Erzurum and Kars provinces. The fact that the city of Eskişehir, with its developed industry and trade, promises hope for those who experience economic difficulties is effective in attracting the population who migrated from within the country to the study area. In addition, the attraction of Eskişehir city with its education, culture, health and social activity centres is also effective in the migration of those who want to improve the quality of life to the research field.

Keywords: Eskişehir Province, Migration, Internal Migration.

* Coğrafya Öğretmeni, Milli Eğitim Müdürlüğü, Afyonkarahisar, huseyiniyesuh@gmail.com. ORCID ID: 0000-0002-4808-0746,

Giriş

Nüfusun devamlı yaşama bölgelerini birey, aile ya da gruplar halinde terk ederek geçici ya da kalıcı olarak yerleşmek amacıyla bir başka yere gitmesi hareketi, göç olarak tanımlanmaktadır (Doğanay ve Orhan, 2016: 193). Bu yer değiştirme hareketine bağlı olarak göç veren yerin nüfusu azalırken, göç alan yerin nüfusu artar. Bundan başka söz konusu yer değiştirme hareketi; ülkeler arasında meydana geliyorsa, dış göç; bir ülkenin sınırları dâhilinde gerçekleşiyorsa da iç göç olarak nitelendirilir. Türkiye'deki iç göç olaylarından en çok etkilenen illerden birisi de Eskişehir'dir.

Harita 1. Eskişehir İlının; Konumu, Sınırları ve İdari Haritası

Eskişehir ili coğrafi açıdan, İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Sakarya Bölümü'nde yer almaktadır. Bu saha; kuzeyde Bolu ve Ankara; doğuda Ankara, güneydoğuda Konya, güneyde Afyonkarahisar, batıdan Kütahya ve kuzeybatıdaysa Bilecik illeriyle çevrilidir (Harita 1). Matematiksel konum açısından 39° 03' - 40° 11' kuzey enlemleri ile 29° 59' - 32° 01' doğu boylamları arasında yer alan sahanın yüzölçümü ise 13.960 km²'dir.

Bu alanda bulunan başlıca yeryüzü şekillerine bakıldığında, sahanın kuzeyinde Sündiken Dağları'nın bulunduğu görülmektedir. D-B doğrultusunda bir yay gibi uzanan bu sıradağ, Karadeniz ile İç Anadolu Bölgesi arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Bu sıradağın Eskişehir kentinin kuzeyinde yer alan kısmı Bozdağ olarak nitelendirilirken, doğudaki uzantısı ise Mihaliççik Dağları olarak adlandırılmaktadır. Sahadaki ikinci engebeli alan, Eskişehir ilini KB-GD yönünde ortadan kat eden, Sivrihisar Dağları'dır. Bu iki dağın arasında genel olarak B-D doğrultusunda, Sakarya Nehri'nin en büyük kolu ve aynı zamanda da Eskişehir kentinin en önemli su kaynağı olan, Porsuk Çayı geçmektedir. Sahanın güneyindeyse Emir Dağları bulunmaktadır. Bu dağlık alanla Sivrihisar Dağları arasından, Çifteler ilçesinden kaynağını alarak KB-GD istikametinde akan, Sakarya Nehri geçmektedir. Bu iki akarsuyun içinden aktığı düzlüklerde, sahanın önemli yerleşim ve tarım alanları yer almaktadır. Nitekim bunlardan en önemlisi de Eskişehir kentinin üzerinde bulunduğu graben ovasıdır. Sahanın batısında il sınırları dâhindeki en yüksek dağ olan Türkmen Dağı bulunmaktadır. Gerek Emir ve gerekse Türkmen Dağı, Yukarı Sakarya ile İç Batı Anadolu bölümlerini birbirinden ayıran coğrafi hudutlardır.

Eskişehir kentinde bulunan meteoroloji istasyonları açısından sahanın iklimine bakıldığında, yıllık ortalama sıcaklık değerinin 11,1°C olduğu görülmektedir. Ancak bu sıcaklık değerleri 0,1 (ocak) ilâ 21,7°C (temmuz) arasında değişmektedir. Kış aylarında Anadolu ve çevresini etkileyen planeter faktörlerin etkisiyle, sahada en düşük düzeye inen ortalama sıcaklık değerleri mart ayından itibaren hızlı bir şekilde artarak temmuz ve ağustos aylarında en yüksek seviyesine ulaşmaktadır. Çalışma alanında yıllık ortalama yağış oldukça düşüktür (364 mm). Yağışın mevsimlere göre dağılımına bakıldığında, Eskişehir kentinde % 33,6 ile ilkbahar en yağışlı mevsim olup onu % 30 ile kış mevsimi takip etmektedir. % 14,7 yağış oranıyla en az yağışlı mevsim yaz iken, sonbaharsa kurak yaz ile yağışlı kış arasında bir geçiş dönemi özelliği göstermektedir (Şahbaz, 2016: 33-38).

Tablo 1. Sayım Yıllarına Göre Eskişehir İlinin Nüfusu (1927-2019)

Yıllar	Nüfusun		
	Sayısı	Dönemsel Artışı	Dönemsel Artış %'si
1927	154.195	-	-
1935	183.205	29.010	18,8
1940	206.794	23.589	12,9
1945	244.251	37.457	18,1
1950	274.571	30.320	12,4
1955	323.511	48.940	17,8
1960	368.827	45.316	14,0
1965	415.101	46.274	12,5
1970	459.367	44.266	10,7
1975	495.097	35.730	7,8
1980	543.802	48.705	9,8
1985	597.397	53.595	9,9
1990	641.301	43.904	7,3
1997	658.991	17.690	2,8
2000	706.009	47.018	7,1
2007	724.849	18.840	2,7
2010	764.584	39.735	5,5
2015	826.716	62.132	8,1
2019	887.475	60.759	7,3

Kaynak: DİE ve TÜİK ADNKS.

2020 yılı itibarıyla inceleme alanında idari açıdan; Alpu, Beylikova, Çifteler, Günyüzü, Han, İnönü, Mahmudiye, Mihalgazi, Mihaliççik, Odunpazarı, Sarıcakaya, Seyitgazi, Sivrihisar ve Tepebaşı olmak üzere 14 ilçe bulunmaktadır. Bunlardan Odunpazarı ve Tepebaşı, daha öncesinde ilin merkez ilçesi olan Eskişehir'in 2008 yılında ikiye bölünmesiyle kurulmuştur. Bu ilçelerin merkezi konumunda olan yerleşmeleri, coğrafi açıdan pek çok şehir araştırmacısının kır-kent ayrımında temel ölçüt olarak kabul ettiği 10.000 nüfus kriteri (Darkot, 1967: 3) açısından, 2019 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)'nden alınan verilere göre değerlendirmek mümkündür. Buna göre inceleme alanındaki yerleşmelerden sadece Eskişehir ve Çifteler'in şehir özelliği taşıdığı, diğerlerininse kasaba niteliğinde olduğu görülmektedir.

TÜİK ADNKS verilerine göre 2019 yılı itibarıyla sözü edilen alanda toplam 887.475 kişi yaşamaktaydı (Tablo 1). İnceleme alanının nüfus açısından geçmişine bakıldığında, Türkiye’de ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında sahada 154.195 kişi yaşadığı görülmektedir. Buna göre aradan geçen 92 yılda sahanın nüfusu 5,8 kat artmıştır. Ancak 2019 yılı itibarıyla sahada ikamet edenlerin ne kadarının Eskişehir ili nüfusuna kayıtlı olduğuna bakıldığında (Tablo 2) bunların 508.824 kişi olduğu görülmektedir. Buradan sahada yaşayan 378.651 kişinin inceleme alanı dışından Eskişehir iline geldiği anlaşılmaktadır. Bu sayı, ilin toplam nüfusunun % 42,7’sine tekabül etmektedir. Bu da sahanın önemli ölçüde göç aldığı göstermektedir.

Materyal ve Yöntem

Cumhuriyet döneminde Eskişehir ilinin iç göçlerdeki yerini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmaya ilk olarak literatür taramasıyla başlanmıştır. Bu kapsamda araştırma sahasıyla ilgili hazırlanan; tez, rapor, makale, kitap, dergi ve diğer kaynaklar temin edilmiştir. Araştırmada kullanılan istatistiki verilerse, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yayımlanan Genel Nüfus Sayımı sonuçlarından ve TÜİK tarafından yayımlanan ADNKS veri tabanından alınmıştır.

Bunlardan TÜİK ADNKS’nin “İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl” veri tabanından “sahada ikamet edenlerin kayıtlı olduğu iller” tespit edilmiştir. Ardından yine TÜİK ADNKS’nin “Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl” veri tabanından “saha nüfusuna kayıtlı olanların yaşadığı iller” saptanmıştır. Sonrasında da bu veriler karşılaştırılmıştır. Başka bir deyişle çalışma; araştırma sahasında ikamet edip başka bir ilin nüfusuna kayıtlı olanlardan, araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olup başka illerde yaşayan nüfusun çıkarılarak aradaki farkın bulunması ve elde edilen sonucun değerlendirilmesi esasına dayanmaktadır.

Ancak belirtilen farkın içinde; kendisi Eskişehir ilinde doğduğu halde babası veya dedesi zamanında farklı bir ilden araştırma sahasına göç edip hâlâ geldikleri ilin nüfusuna kayıtlı olanlar bulunduğu gibi, dedesi veya babası zamanında inceleme alanından başka bir ile göç ettikten sonra orada doğan ve hâlâ Eskişehir ili nüfusuna kayıtlı olanlar da bulunmaktadır. Her ne kadar net göç sayısı kadar olmasa da bu durum, sahanın aldığı ve verdiği göç konusunda bir fikir vermektedir. Hatta bu durumun, geçmişte yaşanmış da olsa Cumhuriyet dönemindeki göçlerin inceleme alanıyla ilgili bölümündeki izlerinin sürülmesi ve sonuçlarının ortaya konulması açısından, çalışmaya katkı da sağladığını söylenebilir.

Nihayetinde de buraya kadar sözü edilen tüm veriler gözden geçirilerek Eskişehir ilinin iç göçlerdeki yeri; nicel araştırma ve sentez yönteminin yanı sıra beşeri coğrafya metodolojisi ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunu yaparken de istatistiki verilere dayalı olarak hazırlanan tablolardan yola çıkılarak oluşturulan grafiklerden ve çizilen dağılım haritalarından istifade edilmiştir.

Bulgular

1. Ülke İçinden Sahaya Yapılan Göçler

Araştırma sahasının, yurt içinden aldığı göçleri ortaya koymak amacıyla TÜİK’in “İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl” veri tabanından yararlanılarak Tablo 2 oluşturulmuştur. Bu tabloya göre Eskişehir ilinde ikamet edenlerin 354.449 kişisini, ülkenin diğer illerine kayıtlı olanlar oluşturmaktadır. Yine TÜİK verilerine göre sahada ikamet edenlerin 508.824 kişisi ise Eskişehir nüfusuna kayıtlı olanlardır. Bu durumda Eskişehir ve Türkiye’nin diğer illerine kayıtlı olanların toplam sayısı, 863.273’tür.

Sayım yıllarına göre Eskişehir ilinin nüfusunu gösteren Tablo 1’de de görüleceği üzere 31 Aralık 2019 tarihinde araştırma sahasında 887.475 kişi yaşamaktaydı. Bu durumda belirtilen tarihteki ilin toplam nüfusundan Türkiye’nin diğer illerinin nüfusuna kayıtlı olanlar çıkarıldığı takdirde, 24.202 kişilik bir fark ortaya çıkmaktadır. Bunların da Türkiye nüfusuna kayıtlı olmayanlar, dolayısıyla yabancılar, olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen bunlar; başta Suriyeliler olmak üzere, Irak, Afganistan ve İran’dan gelenler ile üniversite öğrenimi için Eskişehir’i tercih eden yabancı öğrencilerdir. Bunlar hariç tutulursa araştırma alanındaki nüfusun % 41,1’inin il nüfusuna kayıtlı olmayanların, dolayısıyla ülkenin diğer illerinden gelenlerin, oluşturduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

Araştırma sahasının ülkenin diğer illerinden bu denli göç almasında; başta ekonomik olmak üzere, sosyal, kültürel ve siyasi birtakım sebepler etkilidir. Ülke içi göçü çeken ekonomik sebepler arasında çalışma alanında gerek kamu (Şeker Fabrikası, TÜLOMSAŞ, TUSAŞ Motor Fabrikası, Hava İkmal Bakım Merkezi) ve gerekse özel sektör tarafından (beyaz eşya, hazır giyim, soba, bisküvi ve unlu mamuller, çimento, tuğla, kiremit, seramik ve cam) yapılmış olan sanayi yatırımlarının büyük bir etkisi vardır. Ayrıca sahip olduğu yükseköğrenim kurumları ile de önemli miktarda öğrenciyi bünyesinde barındıran Eskişehir kenti, gerek çalışma ve gerekse eğitim amaçlı yapılan göçlerde ülke içinde önemli bir paya sahiptir (Şahbaz, 2016: 139).

Tablo 2. Sahada İkamet Edenlerin Kayıtlı Olduğu İller (2019)

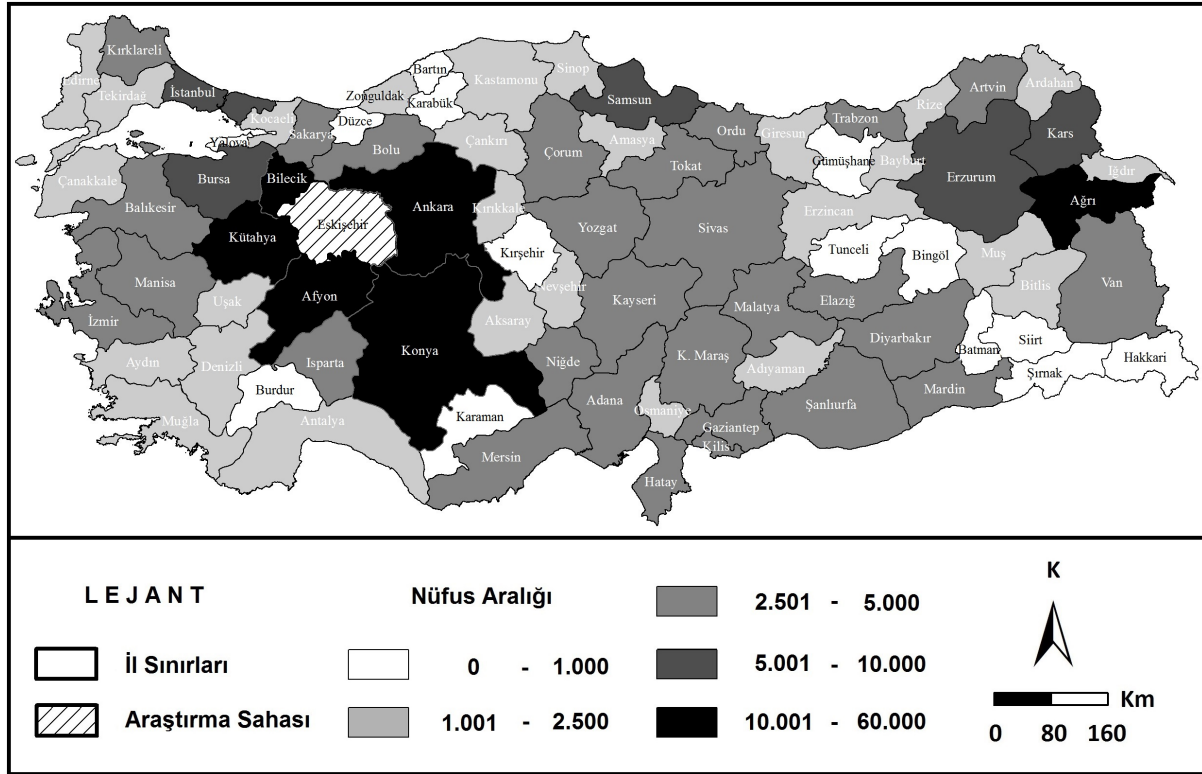
İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi
Afyonkarahisar	59.738	Adana	3.378	Tekirdağ	1.536
Bilecik	33.379	Tokat	3.374	Adıyaman	1.497
Konya	21.415	Bolu	3.172	Kocaeli	1.475
Ankara	20.105	Manisa	3.057	Nevşehir	1.461
Kütahya	15.650	Ordu	3.001	Aksaray	1.457
Ağrı	13.191	Artvin	2.919	Çanakkale	1.338
Samsun	9.924	Gaziantep	2.857	Sinop	1.289
Erzurum	8.242	Elazığ	2.826	Kırklareli	1.232
Bursa	7.192	Kahramanmaraş	2.735	Bitlis	1.206
Kars	7.093	Kırşehir	2.621	Muğla	1.203
İstanbul	5.235	Isparta	2.597	Iğdır	1.094
Trabzon	4.725	Kırıkkale	2.512	Edirne	1.070
Sivas	4.540	Denizli	2.305	Burdur	990
Balıkesir	4.344	Muş	2.293	Siirt	967
Van	4.314	Aydın	2.261	Kilis	955
Şanlıurfa	4.271	Amasya	2.255	Düzce	918
Kayseri	4.212	Erzincan	2.120	Batman	890
Niğde	3.947	Zonguldak	2.102	Karaman	890
Malatya	3.845	Kastamonu	1.841	Tunceli	846
Mersin	3.791	Çankırı	1.827	Şırnak	816
Çorum	3.781	Bayburt	1.807	Karabük	813
İzmir	3.679	Uşak	1.775	Gümüşhane	783
Yozgat	3.558	Giresun	1.774	Bingöl	635
Hatay	3.484	Antalya	1.681	Bartın	563
Sakarya	3.437	Ardahan	1.625	Yalova	411
Mardin	3.420	Osmaniye	1.615	Hakkâri	276
Diyarbakır	3.399	Rize	1.597	Toplam	354.449

Kaynak: TÜİK ADNKS “İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl” veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

En fazla göç aldığı iller açısından sahaya bakıldığında, 59.738 kişi ile Afyonkarahisar ili nüfusuna kayıtlı olanların başı çektiği görülmektedir. Bu ili Bilecik (33.379), Konya (21.415), Ankara (20.105), Kütahya (15.650) ve Ağrı (13.191) takip etmektedir. Ağrı hariç sözü edilen illerin tümünün Eskişehir iliyle komşu olması, sahanın en çok göçü yakın çevresinden aldığını göstermektedir. Öyle ki sahanın çevresindeki 5 komşu ilden aldığı göçün oranı, toplam aldığı göçün % 42,4’üne tekabül etmektedir. Bu durum, komşu illerden göçle gelen vatandaşların memleketlerinden fazla uzaklaşmak istemediğini göstermektedir. Buradan Eskişehir kentinin bölgesel bir çekim merkezi olduğu sonucunu da çıkarmak mümkündür.

Araştırma sahasına en fazla göç veren il olan Afyonkarahisar’ın durumuna bakıldığında; ekonomisinin büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayandığı, doğurganlık oranınınmsa yüksek olduğu (Yakar vd., 2010: 260) görülmektedir. Bundan başka 2017 yılında hazırlanan “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (SEGE) Araştırması”na göre ülkede 41. sırada yer alan Afyonkarahisar, komşularının hepsinden (Eskişehir 7, Denizli 10, Konya 14, Isparta 16, Uşak 29, Burdur 32 ve Kütahya 37. sırada) daha geridedir (Acar vd., 2019: 35). Ancak ildeki işsizlik oranı, ülke ortalamasının altındadır. Bu duruma, özellikle genç nüfusun başta ekonomik olmak üzere çeşitli gerekçelerle il dışına göçü sebep olmaktadır (Balcı vd., 2016: 26).

Ancak burada dikkati çeken bir diğer husus, Eskişehir kentinde ikamet eden ve Afyonkarahisar nüfusuna kayıtlı olanların büyük bir kısmının Emirdağ ilçesinden gelmiş olmasıdır. Nitekim TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla Eskişehir’de ikamet eden 59.738 Afyonkarahisar ili nüfusuna kayıtlı olanların % 61,9’unu (36.948 kişi) Emirdağ ilçesi nüfusuna kayıtlı olanlar oluşturmaktadır.

Harita 2. Araştırma Sahasında İkamet Eden Nüfusun Kayıtlı Olduğu İllere Göre Dağılışı (2019)

Adımı yurt dışına önemli miktarda işçi göndermesiyle duyuran Emirdağ ilçesinde özellikle 1950'li yıllardan itibaren artan nüfusa paralel olarak iç göç olayı da yoğun bir şekilde yaşanmıştır. İklimin karasallığı ve tarım arazilerinin verimsizliği nedeniyle ilçede yaşayanlar, iş bulmak amacıyla (Köktepe, 2008: 77) ülkede sanayinin geliştiği kentlere göç etmiştir. Emirdağ ilçesine yakınlığı (110 km) nedeniyle de bu göçlerden en fazla Eskişehir kenti etkilenmiştir.

Eskişehir'e en çok göç veren ikinci il olan Bilecik'in coğrafyasına bakıldığında, % 32'sinin dağlık alanlardan oluştuğu, dağlık alanlardaki eğim oranının da oldukça fazla olduğu görülmektedir (Efe Güney, 2018: 119). Tarım ve yerleşme açısından olumsuz bir durum arz eden bu durumun yanı sıra Bilecik şehri; Bursa, Eskişehir, Adapazarı ve İstanbul gibi büyük ve çok çeşitli fonksiyonlara sahip merkezlere yakın olması sebebiyle de etki alanını pek fazla genişletememiştir. Öyle ki bu etki alanı, il sınırlarından daha dardır (Özgür, 1994: 186). Bunlara bağlı olarak Bilecik, nüfus açısından da ülkenin küçük illerinden birisidir. Nitekim 2019 TÜİK ADNKS verilerine göre ilin toplam nüfusu 219.427'dir. Nüfusun az olması nedeniyle ildeki; ticari, sosyal ve kültürel faaliyetler yeterince gelişmemiştir. Bu yüzden iş arayan veya daha iyi bir yaşam beklentisinde olan Bilecikli, başta Eskişehir kenti olmak üzere yakındaki büyükşehirlere göç etmektedir.

Bilecik'ten sonra sahaya en fazla göç veren illerin Konya ve Ankara olduğuna daha önce değinilmişti. Her iki ilin de sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından, ülkede oldukça iyi bir durumda olduğu görülmektedir. Nitekim 2017 yılında hazırlanan SEGE Araştırması'nda Konya 14 ve Ankara'ysa 2. sırada yer almıştır (Acar vd., 2019: 35). Bu nedenle sözü edilen illerden sahaya yapılan göçleri daha ayrıntılı bir şekilde ele almak gerekmektedir.

Bu kapsamda TÜİK ADNKS verilerine göre 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla Eskişehir'de ikamet eden 21.415 kişinin Konya ilinin hangi ilçelerinden geldiğine bakıldığında bunların % 75'inin; Yunak (7.454), Çeltik (3.986), Tuzlukçu (1.807), Akşehir (1.543) ve Ilgın (1.333) ilçesi nüfusuna kayıtlı olanların oluşturduğu görülmektedir. Ankara nüfusuna kayıtlı olanların hangi ilçelerden geldiğine bakıldığında ise bunların % 65,4'ünün Polatlı (6.228), Nallıhan (5.004) ve Haymana (1.909) nüfusuna kayıtlı olduğu görülmektedir.

Dolayısıyla her ikisi de tahıl ambarı olarak nitelendirilen İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan bu iki ilin bahsi geçen ilçelerinin ekonomisi, daha çok tarımsal faaliyetlere dayanmaktadır. Tarımın da daha çok iklim şartlarına bağlı olarak gerçekleştirilmesi ve toprakların miras yoluyla parçalanması, geçim sıkıntısına yol açmakta ve bunun sonucunda da sözü edilen ilçelerden yapılan göçlerden yakınlığı dolayısıyla Eskişehir ili de

etkilenmektedir. Aynı zamanda sözü edilen ilçelerden yapılan göçler, onların Eskişehir kentinin bölgesel çekim alanı içinde kaldığını göstermesi açısından da önemlidir.

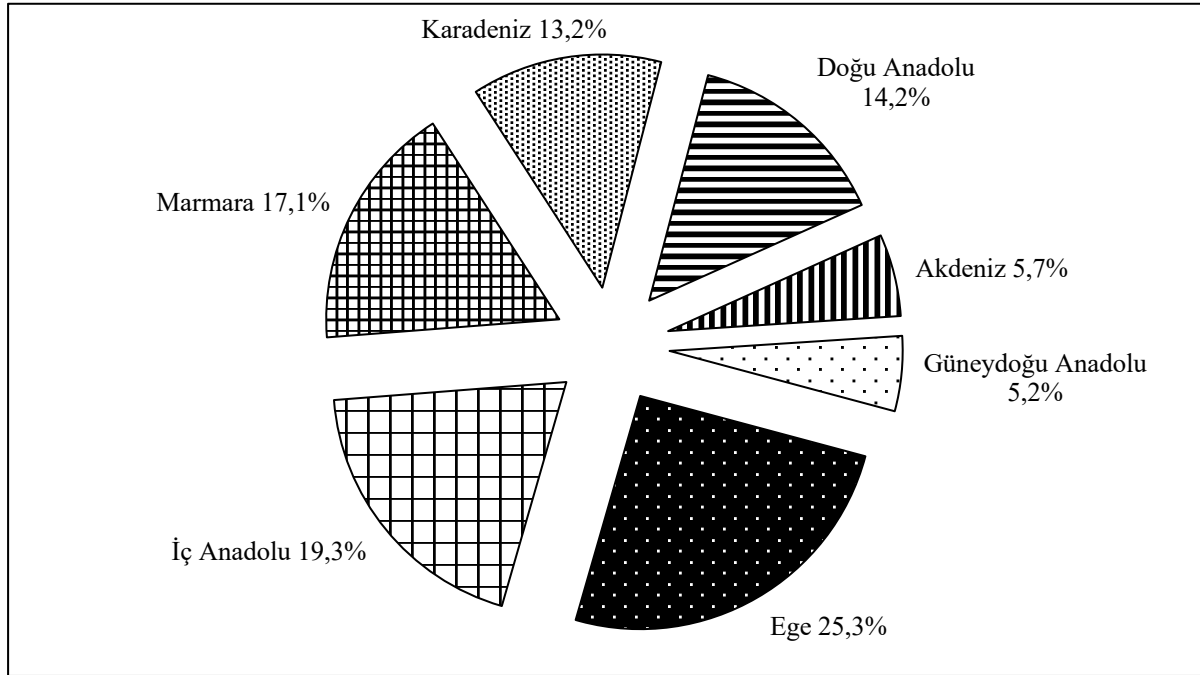
Sahaya fazla göç veren yerlerden bir diğeri olan Kütahya'nın durumuna bakıldığında, onun uzun yıllar boyunca Ege Bölgesi'nin ekonomik açıdan zayıf illeri arasında yer aldığı ve bunun da ilin ekonomisi daha iyi olan komşu illere ve yakın sayılabilecek büyükşehirlere göç vermesinde etkili olduğu görülmektedir. Bu göçler, ildeki kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesiyle daha da artmış (Bozkurt, 2011: 298) ve yaşanan bu gelişmelerden araştırma sahası da etkilenmiştir.

“Şehir büyüdükçe, göçmen alınan alan da büyümektedir.” (Tümertekin, 1977: 41) ilkesi gereğince araştırma sahası, yukarıda bahsi geçen illerden başka az veya çok ülkenin tüm şehir ve dolayısıyla da coğrafi bölgelerinden göç almaktadır. Göçlerin bölgelere göre dağılımına bakıldığında; Ege, İç Anadolu, Marmara ve Karadeniz bölgelerinin kesişim noktasında bulunan ilin en çok göçü bu bölgelerden aldığı görülmektedir (Tablo 3, Şekil 1). Bunları Doğu Anadolu, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri izlemektedir.

Tablo 3. Sahada İkamet Edenlerin Kayıtlı Olduğu Coğrafi Bölgeler (2019)

Bölgenin Adı	Kişi	%'si
Ege	89.668	25,3
İç Anadolu	68.545	19,3
Marmara	60.649	17,1
Karadeniz	46.638	13,2
Doğu Anadolu	50.422	14,2
Akdeniz	20.271	5,7
Güneydoğu Anadolu	18.256	5,2
Toplam	354.449	100,0

Kaynak: Tablo 2'den yararlanılarak hesaplanmıştır.

Şekil 1. Sahada İkamet Edenlerin Kayıtlı Olduğu Coğrafi Bölgeler (2019)

Karadeniz Bölgesi'nden yapılan göçlere bakıldığında ise sahanın en fazla göçü Samsun'dan aldığı görülmektedir. Bu durum, Karadeniz Bölgesi'nin en büyük kenti olan ve uzun yıllar Doğu Karadeniz'den önemli miktarda göç alan, ilde artan nüfusa yeterince istihdam oluşturulamadığını ve artık nüfusun kaybedilmeye başladığını göstermektedir.

Araştırma sahasına sözü edilen bölgeden ikinci en çok göç veren il, Doğu Karadeniz Bölümü'ndeki Trabzon'dur. Nüfus yoğunluğunun yüksek olması nedeniyle Türkiye'de en fazla göç veren yerlerin başında gelen

bu il, gerek arazisinin büyük bir bölümünün tarıma uygun olmaması ve gerekse nüfus artışının hızlı olması nedeniyle, göç olayının eskiden beri önem kazandığı bir yer olmuştur (Doğanay, 1986: 281).

Karadeniz Bölgesi'nden araştırma sahasına en çok göç veren üçüncü il, Çorum'dur. Çoğunlukla dalgalı arazilere sahip olması, istihdam imkânlarının sınırlı olmasına ve bu da ildeki kır nüfusunun her geçen gün azalmasına sebep olmaktadır. Bundan başka Mayıs 1980'de ortaya çıkan ve kamuoyunda Çorum Olayları olarak da bilinen hadiseye bağlı olarak da çok sayıda insan il merkezinden, başka illere göç etmiştir (Çoban, 2016: 412-437). 2017 yılında hazırlanan SEGE Araştırması'na göreyse il, ülkede 50. sırada yer almıştır (Acar vd., 2019: 35). Dolayısıyla Çorum'un; başta ekonomik olmak üzere siyasi, kültürel nedenlerle göçler verdiğini ve yaşanan bu gelişmelerden araştırma sahasının da etkilendiğini söylemek mümkündür.

Doğu Anadolu'dan araştırma sahasına yapılan göçlerin nedenine bakıldığında, yüksek ve dağlık olduğu için, ülkede iklim şartlarının en çetin bu bölgede geçtiği görülmektedir. Nitekim ülkenin diğer bölgelerine nazaran Doğu Anadolu'da kış erken başlar ve karın yerde kalma süresi de uzundur. Buna bağlı olarak ülkede en fazla ısınma ve giyim harcamaları bu bölgede sarf edilmektedir. Dahası iklim şartlarının birçok tarım ürününü yetiştirmeye imkân tanımaması ve ülkedeki tarımsal üretim merkezlerine uzaklık nedeniyle meyve ve sebze gibi temel gıdalar (artan nakliye giderlerine bağlı olarak), bölgede yüksek fiyata satılmaktadır. Bu da bölge insanının geçimini zorlaştırmaktadır. Bu nedenlerle geçmişten günümüze bölgedeki; Ağrı, Erzurum ve Kars illerinden sahaya yoğun bir göç hareketi yaşanmıştır.

Bunlardan Ağrı ilinin büyük kesimi dağlık alanlardan oluşmakta ve hatta düzlük alanların ortalama yükseltisi bile 2.000 m'lere ulaşmaktadır (Kocaman vd., 2015: 600). Ülkenin en geri kalmış illerinden birisi olan Ağrı'nın ekonomisi, temelde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Ancak uygulanan tarım politikaları nedeniyle ildeki işsizlik oranları yüksektir (Kaya ve Kocaman 2010: 18-19). Çarpık kentleşme, kaçak yapılaşma, gecekondulaşma, kente kırsal kesimden gelen insanların adaptasyon problemi gibi sorunlar, gelişmişlik ve yaşanılabilirlik açısından Ağrı şehrinin, Türkiye'de geri sıralarda kalmasına sebep olmuştur (Kocaman vd., 2015: 600). Bunlara ilaveten söz konusu ilden yapılan göçlerde terör olaylarının da etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Erzurumluları il dışı göçe zorlayan nedenler arasındaysa; doğum oranının yüksek olması, iklim şartları nedeniyle tarım olanaklarının azlığı, yüksek yakacak harcamaları, ulaşım olanaklarının yetersizliği, geçimin daha çok küçük aile işletmesi şeklindeki hayvancılığa dayalı olması, istihdam sağlayacak büyük sanayi kuruluşlarının olmaması ve bunların doğal bir sonucu olarak da halkın çoğunluğunun gelir düzeyinin düşük olması gösterilebilir (Yavuz, 1993: 17-18). Bu gibi sebeplerle Erzurum nüfusunun gerek bölge içi yer değiştirmeler ve gerekse de ülke nüfus hareketlilikleri içerisinde önemli bir yer tuttuğu söylenebilir (Coşkun, 2008: 243).

Kars'ın da geçmişten günümüze kadar göç vermesinde etkili olan birinci neden, sert karasal ikliminden kaynaklanan sonuçların il ekonomisine yaptığı olumsuzluklardır. Bundan başka bölgede meydana gelen terör olayları da Kars ilinin göç vermesinde etkili olan bir diğer husustur (Demir, 2015: 146).

2. Sahadan Ülke İçine Yapılan Göçler

İnceleme alanından ülkenin farklı yerlerine yapılan göçlerle ilgili durumu ortaya koyabilmek için, TÜİK'in Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl veri tabanından istifade edilmiştir. 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla saha nüfusuna kayıtlı olanların yaşadığı illeri gösteren Tablo 4 ve Harita 3 incelendiğinde, bu göçlerin hedefinde; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya ve Kocaeli gibi ülkenin sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş illeri olduğu görülmektedir. Sahanın bu altı ile verdiği göç, toplam verdiği göçün % 70,1'ine tekabül etmektedir.

Bunlardan İstanbul'un göç almasının nedenleri arasında; ülkedeki finansal kurum ve organizasyonların büyük bir kısmının burada bulunması; eğitim-öğretim, AR-GE, halkla ilişkiler, iletişim, haberleşme, ulusal ve uluslararası ekonomik, sosyal ve kültürel organizasyonların faaliyetlerinin yoğunlaştığı, idare merkezlerinin bulunduğu bir kent olması; Türkiye'nin her bölgesi ve yerleşim alanıyla ve de ülkenin yurt dışına açılmada her türlü ulaşım imkânlarının en yoğun ve en etkin şekilde kullanılabildiği bir yer olması; hinterlandı oldukça geniş bir alan içinde uluslararası merkez özelliği taşıması, Türkiye'nin ve Türkiye ekonomisinin bağlantılı olduğu bölgede yer alan ülkelerin oluşturduğu büyük bir metropol olması ve bir dünya kenti olması gibi hususları sıralamak mümkündür (Ekren, 1999: 56).

Sahanın en çok göç verdiği ikinci yer olan başkent Ankara'da ise; üniversiteler, teknoparklar, sanayi bölgeleri, güçlü sektör kümeleri, üst düzey bürokrasi ile birçok uluslararası kuruluşun temsilcilikleri bulunmaktadır. Çevre ilçelerdeyse yoğun tarımsal faaliyetlere ek olarak, termal turizm ve kültür turizmi gelişmiştir. Bu özellikler ili; ekonomik, sosyal ve beşeri sermaye açısından güçlü bir yer yapmıştır. Yüksek teknoloji ürün üreten sanayisi ve gelişmiş hizmet sektörü ile Ankara'nın güçlü bir ekonomik yapısı vardır. Sahip

olduğu çok sayıdaki yükseköğretim kurumu ile il, eğitim alanında da ülkenin önde gelen illerinden biridir. Ankara merkezli direkt uçuşlar sayesinde, dünyanın önemli merkezlerine kısa sürede varılabilmektedir. Bu özellikleriyle Ankara, küresel ekonomik sisteme entegre olmuş, dünya kentlerinden biridir (Ankara Kalkınma Ajansı, 2018: 4-5).

Tablo 4. Saha Nüfusuna Kayıtlı Olanların Yaşadığı İller (2019)

İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi
İstanbul	55.875	Bolu	732	Batman	247
Ankara	45.508	Zonguldak	708	Bartın	230
İzmir	26.976	Düzce	704	Çankırı	227
Bursa	18.211	Gaziantep	638	Nevşehir	224
Antalya	15.963	Hatay	638	Tokat	219
Kocaeli	14.057	Uşak	619	Kahramanmaraş	209
Bilecik	9.711	Van	565	Bitlis	208
Kütahya	6.556	Erzurum	518	Giresun	208
Balıkesir	5.725	Malatya	513	Kars	196
Muğla	4.686	Şanlıurfa	484	Iğdır	184
Afyonkarahisar	3.602	Sivas	475	Siirt	182
Tekirdağ	3.444	Burdur	469	Muş	181
Aydın	3.360	Karabük	435	Kırşehir	170
Konya	3.119	Kırıkkale	432	Niğde	166
Sakarya	2.949	Amasya	419	Sinop	149
Manisa	2.360	Şırnak	367	Osmaniye	147
Çanakkale	2.124	Trabzon	358	Karaman	144
Denizli	1.698	Mardin	347	Rize	143
Yalova	1.428	Ağrı	339	Tunceli	143
Mersin	1.389	Kastamonu	336	Bingöl	135
Isparta	1.150	Çorum	324	Gümüşhane	118
Adana	1.148	Elazığ	322	Adıyaman	114
Kayseri	1.079	Erzincan	288	Artvin	97
Samsun	918	Aksaray	285	Ardahan	92
Kırklareli	869	Ordu	267	Bayburt	81
Edirne	863	Hakkâri	262	Kilis	60
Diyarbakır	751	Yozgat	262	Toplam	251.899

Kaynak: TÜİK ADNKS “Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl” veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Araştırma sahasının en çok göç verdiği üçüncü yer olan İzmir’in durumuna bakıldığında bu ilin; coğrafi konumu, doğal kaynakları, tarıma elverişli arazileriyle, çağlardan beri uluslararası ticaret merkezlerinden birisi olduğu görülmektedir. Günümüzde de İzmir; altyapısı, ulaşım imkânları, tarımdan imalat sanayiine kadar uzanan geniş bir üretim yelpazesi ve gittikçe gelişen ticaretiyle ülkenin önde gelen illerinden birisidir (Bayraktar ve Sekmen, 2012: 339. Bundan başka 2017 yılında hazırlanan SEGE Araştırması’na göre İzmir, ülkede 3. sırada yer almıştır (Acar vd., 2019: 35).

Ayrıca göçün önemli bir açıklayıcı faktörü de okuryazarlık ve eğitim durumudur. Bu bağlamda göç alan illere yönelen nüfusun okuryazarlık oranı ve eğitim durumu gibi göstergeler, söz konusu alanda tespitlerin ortaya konması açısından değer taşımaktadır (Özgen ve Erbaş, 2018: 144). Buradan, göç alan illerdeki nüfusun okuryazarlık oranı ve eğitim durumuna bakılmasının da göçlerin açıklanmasında önemli olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Buna istinaden TÜİK’in Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı’ndan alınan 2019 yılı verilerine dayanarak yapmış olduğumuz hesaplamaya göre İzmir ili, 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuryazarlık oranı (% 98,07) açısından ülkede 3. sırada bulunmaktadır. Tüm bunlar da İzmir’in, gerek ülke genelinden ve gerekse Eskişehir ilinden neden önemli ölçüde göç aldığını açıklamaktadır.

ortalamasının oldukça üzerindedir (Güney Marmara Kalkınma Ajansı, 2017: 3-4). Bundan başka Balıkesir ili, 115,5 km'si Ege Denizi'nde ve 175 km'si Marmara Denizi'nde olmak üzere toplam 290,5 km'lik kıyı bandına sahiptir. Bu nedenle il, turizmin ülkede en yoğun yaşandığı destinasyonlardan biridir (Karaman vd., 2019: 5).

İnceleme alanı nüfusuna kayıtlı olanların en fazla yaşadığı bir diğer il olan Muğla, 1.124 km kıyı uzunluğu ile ülkenin en uzun sahil şeridinde sahip olan ilidir (Bahar, 2008: 77). Elverişli iklim şartları, tabiat güzellikleri ve tarihi eserlerin bulunması; ilin turizm açısından talep edilen bir yer olmasını sağlamıştır. Yapılan yatırımlar ile bölgedeki turistik tesis ve yatak kapasitesinde önemli artışlar sağlanmasına bağlı olarak (İkiel, 2004: 24) ildeki turizm sektöründe önemli ölçüde istihdam sağlanmakta ve bu da sözü edilen ile sahadan yapılan göçlerin temel nedenini oluşturmaktadır.

Araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olanların en fazla yaşadığı illerden bir diğeri olan Tekirdağ, özellikle 1980 yılı sonrasında İstanbul'un sanayi yükünün çevre kentlere kaydırılmaya başlanmasıyla hızlı bir gelişme sürecine girmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, 2009: 1-3). Bundan başka; coğrafi konumu, iklim şartları, ulaşım bakımından elverişliliği, tarım açısından uygunluğu, İstanbul'a yakınlığı, yazlık sitelerin gelişmesi (Şahin, 2014: 345), 2019 yılı verilerine göre 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuryazarlık oranı (% 98,12) açısından ülkede 2. sırada yer alması gibi nedenlerle bu il, ülke genelinden önemli ölçüde göç almıştır.

Tarımsal açıdan çok zengin bir potansiyele sahip bulunan Aydın (Uğur, 2003: 41), aynı zamanda kişi başına düşen yabancı sermayeli şirket sayısının da ülkede en fazla olduğu illerden biridir (Acar vd., 2019: 43). Bunlara ilaveten Kuşadası ve Didim gibi tanınmış turistik mekânlara da sahip olması nedeniyle il, ekonomik açıdan hem hızlı bir gelişme göstermiş hem de ülkenin diğer illerinden çok miktarda göç de almıştır (Koday ve Akbaş, 2016: 90). Nitekim bunlardan birisi de Eskişehir ili olmuştur.

Saha nüfusuna kayıtlı olanların en fazla yaşadığı illerden bir diğeri de Türkiye'nin en geniş topraklarına sahip vilayeti olan Konya'dır. İlin geneli göç verirken, Konya şehri ise göç alan bir yerleşim merkezi durumundadır. Ulaşım imkânlarının gelişmiş olması ve hinterlandının büyük olması, kenti geliştiren faktörlerdir. Bundan başka Konya şehrinin gelişiminde, burada bulunan idari fonksiyonlar önemli bir rol oynamıştır. Günümüzde kent, bakanlıklara bağlı bölge müdürlüklerinin çoğunun merkezi durumundadır. Özellikle Karaman, Niğde, Aksaray, Afyon ve Burdur, Konya'nın yönetim alanı içindedir. Cumhuriyet döneminde 1950 yılından sonra ekonomik açıdan büyüme sürecine giren kentte, çoğunluğu KOBİ'lerden oluşan, çeşitli sanayi kolları gelişmiştir. Özellikle 1980 yılından sonra kentte, hizmetler alanında da önemli gelişmeler olmuş ve bu da istihdama olumlu bir şekilde yansımıştır (Aka, 2007: 265-271).

Çalışma alanı nüfusuna kayıtlı olanların göç ettiği illerden bir diğeri de Sakarya'dır. Bu ilde özellikle 1950'li yıllarda yoğun bir sanayileşme hareketi başlamıştır. Nitekim 1951 yılında TCDD Vagon Fabrikasının işletmeye açılması, 1953 yılında Şeker Fabrikasının kurulması ve özellikle 1954 yılında Sakarya'nın il olması sonrasında burada idari fonksiyonların toplanması, sanayinin gelişmesinin önünü açmıştır. 1973 yılında bir kamu iktisadi teşebbüsü olan Tank-Palet Fabrikasının işletmeye açıldığı ilde, yerli ve yabancı ortaklığa dayalı büyük sanayi kuruluşlarının da yatırımları olmuştur. Nitekim bunlara; Otoyol, Otokar, Toyota, Pilsa, Yazaki, Goodyear, Tırsan ve Noksel gibi büyük firmalar örnek olarak verilebilir. Bundan başka son yıllarda tekstil sektöründe de ilde önemli yatırımlar yapılmıştır. Bunda Sakarya'nın, ülkede tekstilin önemli merkezleri olan İstanbul ve Bursa illerine olan yakınlığı rol oynamıştır. Bu illerde faaliyet gösteren tekstil üreticileri; yeni yatırım alanlarına sahip olmadıkları, istihdam maliyetlerinin yüksekliği ve kalifiye işgücünün temininde yaşadıkları zorluklar sebebiyle yeni yatırımlarını Sakarya iline kaydırmışlardır (Hayır, 2005: 162). Tüm bunlara bağlı olarak ilde oluşan istihdam açığı, araştırma alanı da dâhil olmak üzere, ülke çapından buraya yapılan göçlerle karşılanmıştır.

Saha nüfusuna kayıtlı olanların göç ettiği yerlerden bir diğeri olan Manisa, verimli ovalarıyla ülkenin önde gelen tarım üreticisi illerinden biridir. 1955 yılında Sümerbank tarafından kurulan Pamuklu Dokuma Fabrikası ile birlikte ilde sanayileşme de gelişmeye başlamıştır. 1970'li yılların başında ilde Organize Sanayi Bölgesi açılmasıyla Manisa, il dışı sermaye için cazibe merkezi haline gelmiştir. İzmir Limanı'na yakınlığı, önemli demiryolu ve karayolu arterlerinin geçiş noktasında bulunması, kalifiye işçi temin edilebilmesi gibi hususlar nedeniyle Manisa, 2005 yılında 200 Avrupa şehri arasından "Doğrudan Yabancı Yatırım İçin En Uygun Şehir" seçilmiştir. İlde, Avrupa'nın tek lokasyonda üretim yapan en büyük endüstri komplekslerinden birisi olan Vestel City'den başka; Bosch, Klimasan ve Mitsubishi Electric gibi büyük firmaların da sanayi yatırımları bulunmaktadır. Bunlara bağlı olarak Manisa, İzmir'den sonra, Ege Bölgesi'nin en fazla ihracat yapan ikinci ilidir (Aktaş ve Karğın, 2019: 1-14).

Çanakkale de inceleme alanı nüfusuna kayıtlı olanların göç ettiği illerden bir diğereğidir. Çalışma çağındaki nüfus ve kişi başına düşen sanayi elektrik tüketimi açısından bu ilin, Türkiye ortalamasının çok

üzerinde bir yeri vardır (Acar vd., 2019: 44). Truva Savaşları ve I. Cihan Harbi gibi dünya tarihini değiştiren önemli olaylar, bu ilin sınırları dâhilinde gerçekleşmiştir (Çakıcı vd., 2006: 114). Bunlardan başka Asya ve Avrupa kıtalarını birbirinden ayıran boğazın iki yakasında kurulan Çanakkale ilinin de hem Marmara ve hem de Ege Denizi'ne kıyısı bulunmaktadır. Dolayısıyla sınırları dâhilinde bulunan doğal ve tarihi öğeler nedeniyle il, turizm açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Ayrıca TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı'ndan alınan 2019 yılı verilerine dayanarak yapmış olduğumuz hesaplama göre bu il, 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuryazarlık oranı (% 98,33) açısından ülkede 1. sırada bulunmaktadır.

Denizli, saha nüfusuna kayıtlı olanların göç ettiği bir diğer ildir. Bu ilin ekonomisine yön veren sektörlerin başında, yüksek istihdam hacmine ve katma değer büyüklüğüne sahip olan, tekstil gelmektedir. Ayrıca Denizli'de çırçır ve dokuma sanayisi de oldukça ileri bir durumdadır. Kendi imkânlarıyla geliştiği için Türkiye'de model olarak gösterilen Denizli ilinde sanayiden başka, tarım ve hizmet sektörleri de dinamik bir görünüm sergilemektedir. Ekonomik faaliyetler bakımından ülkede 13. sırada yer alan Denizli, sanayi bakımından 9. sırada bulunmaktadır (Merkezefendi Belediyesi, 2019: 27). Bundan başka TÜİK'in Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı'ndan alınan 2019 yılı verilerine dayanarak yapmış olduğumuz hesaplama göre il, 6 yaş ve üzeri nüfus içinde okuryazarlık oranı (% 98,01) bakımından ülkede 4. sırada yer almaktadır.

Araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olanların göç ettiği bir diğer yer olan Yalova'nın durumuna bakıldığında; İstanbul ve İzmit gibi büyük sanayi kentlerine yakınlığının ve dış pazarlara gidecek malların gümrük çıkışlarında sağlanan kolaylıkların, sanayi kuruluşlarının yer seçerken bu ili tercih etmesine neden olduğu görülmektedir. Bu durum, ticaret ve hizmet sektörünün de ilde oldukça gelişmesini sağlamıştır. Bundan başka il, tarımsal üretim açısından da ülkede iyi bir konumdadır (TMMOB MMO Yalova İl Temsilciliği, 1997: 81). Ayrıca ilde bulunan termal kaplıcalar, özellikle yerli turistlerin ülkede yoğun bir şekilde tercih ettiği destinasyon alanlarından birisidir (Belkayalı ve Akpınar, 2009: 183). Tüm bunlara bağlı olarak ortaya çıkan Yalova'daki işgücü ihtiyacı, il dışından buraya yapılan göçlerle karşılanmaktadır.

3. Nüfusa Kayıtlı Olunan İllere Göre Araştırma Sahasının Göç Açığı ve Fazlası Durumu

31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla araştırma sahasında ikamet edip başka bir ilin nüfusuna kayıtlı olanlardan araştırma sahası nüfusuna kayıtlı olup başka illerde yaşayan nüfusun çıkarılmasıyla oluşturulan Tablo 5 ve Harita 4'te de görüleceği üzere, Eskişehir ilinin ülkenin farklı yerlerine çok fazla göç veren bir yer olmadığını söylemek mümkündür. İnceleme alanının sadece; İstanbul (50.640 kişi), Ankara (25.403 kişi), İzmir (23.297 kişi), Antalya (14.282 kişi), Kocaeli (14.282 kişi), Bursa (11.019 kişi), Muğla (3.483 kişi), Tekirdağ (1.908 kişi), Balıkesir (1.381 kişi), Aydın (-1.099 kişi), Yalova (1.017 kişi) ve Çanakkale (786 kişi) karşısında göç açığının olduğu görülmektedir. Bu illere karşı verilen toplam göç açığı, 146.897 kişidir.

Yukarı değinilen 12 il dışında araştırma sahasının, ülkenin diğer 68 iline karşı göç fazlası bulunmaktadır. Bu illere karşı araştırma sahasının toplam göç fazlası, 249.447 kişidir. Ancak bunların en başta gelenleri; Afyonkarahisar (56.136 kişi), Bilecik (23.668 kişi), Konya (18.296 kişi), Ağrı (12.852 kişi), Kütahya (9.094 kişi), Samsun (9.006 kişi), Erzurum (7.724 kişi) ve Kars (6.897 kişi) illeridir. Adı geçen illerin araştırma sahasına neden bu denli göç verdiğine daha önce değinilmiştir.

Ancak burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da araştırma sahasına yapılan göçlerin 2008 yılına kadar Eskişehir ilinin merkez ilçesi konumunda olan ve daha sonrasında ikiye bölünerek, Odunpazarı ve Tepebaşı ilçeleri adını alan sahada yoğunlaşmasıdır. Aynı zamanda Eskişehir kentini de bünyesinde barındıran bu iki ilçede 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla il nüfusunun % 88'i (783.611 kişi) yaşamaktaydı. Nüfusun geride kalan % 12'lik kısmıysa diğer 12 ilçede bulunuyordu. Buradan sahaya yapılan göçlerin ana hedefinin, Odunpazarı ile Tepebaşı ilçeleri ve bilhassa bunların kesişim noktasında bulunan, Eskişehir kenti olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla aşağıda Eskişehir kentinin ülke içinde göçe katılan nüfusu kendisine çekmesinde etkili olan hususların neler olduğuna değinileceğini söylemek de mümkündür.

Araştırma sahasının ülkenin diğer illerinden göç almasının birinci nedeni olarak ekonomik sebepler gösterilebilir. İşsizlik ve geçim sıkıntısı gibi nedenlerle ülke içinde göçe katılan nüfusun araştırma sahasını tercih etmesinde etkili olan faktörlerden ilkiyse, Türkiye ve dünyaca ünlü markaların yanı sıra kamu iktisadi teşebbüsünün de imalat sanayi alanında Eskişehir ilinde önemli yatırımlarının bulunmasıdır.

Her biri bünyesinde önemli sayıda çalışan barındıran bu yatırımlara; Türkiye Lokomotif ve Motor Sanayi AŞ. (TÜLOMSAŞ), Ford Otosan İnönü Fabrikası, Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ. (TUSAŞ), Arçelik Buzdolabı Fabrikası, ETİ Gıda, Alp Havacılık, Eskişehir Şeker Fabrikası, CCS-Sarar, Çetintaş, Şişecam/Paşabahçe Fabrikası, Anadolu Cam Fabrikası, GKN Driveline ve Candy Hoover Group'u örnek olarak göstermek mümkündür.

Tablo 5. Sahada İkamet Edip Başka Bir İlin Nüfusuna Kayıtlı Olanlardan, Saha Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka İllerde Yaşayan Nüfusun Çıkarılmasıyla Oluşturulan Eskişehir İlinin Göç Açığı ve Fazlası Durumunu Gösterir Tablo (2019)

İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi	İlin Adı	Kişi
Afyonkarahisar	56.136	Mersin	2.402	Manisa	697
Bilecik	23.668	Adana	2.230	Gümüşhane	665
Konya	18.296	Gaziantep	2.219	Batman	643
Ağrı	12.852	Muş	2.112	Denizli	607
Kütahya	9.094	Kırıkkale	2.080	Burdur	521
Samsun	9.006	Amasya	1.836	Bingöl	500
Erzurum	7.724	Erzincan	1.832	Sakarya	488
Kars	6.897	Bayburt	1.726	Şırnak	449
Trabzon	4.367	Çankırı	1.600	Karabük	378
Sivas	4.065	Giresun	1.566	Kırklareli	363
Şanlıurfa	3.787	Ardahan	1.533	Bartın	333
Niğde	3.781	Kastamonu	1.505	Düzce	214
Van	3.749	Osmaniye	1.468	Edirne	207
Çorum	3.457	Rize	1.454	Hakkâri	14
Malatya	3.332	Isparta	1.447	Çanakkale	-786
Yozgat	3.296	Zonguldak	1.394	Yalova	-1.017
Tokat	3.155	Adıyaman	1.383	Aydın	-1.099
Kayseri	3.133	Nevşehir	1.237	Balıkesir	-1.381
Mardin	3.073	Aksaray	1.172	Tekirdağ	-1.908
Hatay	2.846	Uşak	1.156	Muğla	-3.483
Artvin	2.822	Sinop	1.140	Bursa	-11.019
Ordu	2.734	Bitlis	998	Kocaeli	-12.582
Diyarbakır	2.648	Iğdır	910	Antalya	-14.282
Kahramanmaraş	2.526	Kilis	895	İzmir	-23.297
Elazığ	2.504	Siirt	785	Ankara	-25.403
Kırşehir	2.451	Karaman	746	İstanbul	-50.640
Bolu	2.440	Tunceli	703	Toplam	102.550

Kaynak: TÜİK ADNKS “Nüfusa Kayıtlı Olunan İle Göre İkamet Edilen İl ve İkamet Edilen İle Göre Nüfusa Kayıtlı Olunan İl” veri tabanından yararlanılarak hesaplanmıştır.

Ülke içinden göçe katılan nüfusun araştırma sahasını tercih etmesinde etkili olan faktörlerden ikincisi; Anadolu, Osmangazi ve Eskişehir Teknik olmak üzere inceleme alanında 3 tane üniversite bulunmasıdır. Bunlardan Açıköğretim Fakültesi’ni bünyesinde barındıran Anadolu Üniversitesi, öğrenci sayısı bakımından sadece Türkiye’nin değil, aynı zamanda dünyanın da en büyük üniversiteleri arasında yer almaktadır. 2018-2019 eğitim yılında araştırma sahasındaki 3 üniversitede örgün öğrenim gören öğrenci sayısı, 69.290’dır (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi). Neredeyse tamamı tüketici konumunda olan bu öğrenciler, birçok ihtiyacını doğrudan inceleme alanındaki hizmet sektöründen karşılamaktadır. Ekonomide canlılığa neden olan bu durum da sahadaki istihdama olumlu bir şekilde yansımaktadır.

Yurt dışından inceleme alanına gelen gurbetçilerin yapmış olduğu harcamalar da özellikle yaz mevsiminde ekonominin canlanmasına ve dolayısıyla da sahadaki istihdam olanaklarının artmasına neden olmaktadır. Nitekim “Ülke İçinden Sahaya Yapılan Göçler” başlığı altında da değinildiği üzere Eskişehir kentinde, adını yurt dışına önemli miktarda işçi göndermesiyle duyuran, Emirdağ ilçesi nüfusuna kayıtlı olanların önemli bir kısmı ikamet etmektedir. Buna bağlı olarak da yurt dışında yaşayan Emirdağlı gurbetçiler; yakınlarını ziyaret etmek, alışveriş yapmak ve yatırımlarda bulunmak amacıyla araştırma sahasını tercih etmektedir.

Harita 4. Sahada İkamet Edip Başka Bir İlin Nüfusuna Kayıtlı Olanlardan, Saha Nüfusuna Kayıtlı Olup Başka İllerde Yaşayan Nüfusun Çıkarılmasıyla Oluşturulan Eskişehir İlinin Göç Açığı ve Fazlası Durumunu Gösterir Harita (2019)

Araştırma sahasına; iş bulma umuduyla göç edenlere, öğrenim görmek üzere gelen öğrencilere ve yazları veya emekli olunca gelen gurbetçilere bağlı olarak özellikle Eskişehir kentinde ortaya çıkan konut ihtiyacı, pek çok sektörü doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen inşaat sektöründe canlanmaya sebep olmaktadır. İnşaat sektörünün ihtiyaç duyduğu işgücü de yine iş bulmak maksadıyla sahaya göç edenlerden karşılanmaktadır.

Bundan başka Eskişehir’de yapılan kentsel dönüşüm projeleri de şehirdeki turizmi ve buna bağlı olarak ekonomiyi canlandıran bir diğer husus olmuştur. Bu kapsamda gerçekleştirilen faaliyetler arasında; (tarihi) Odunpazarı Evleri’nin restorasyonu, Porsuk Çayı’nın ıslah edilerek gondol gezintilerinin yapılması, hafif raylı sistemin kurularak tramvay seferlerinin başlatılması, bulvar ve caddelerin heykellerle donatılması, çeşitli müzelerin açılması, eski fabrikaların kaldırılarak yerlerine AVM ve eğlence merkezleri açılması ve büyük tematik parkların yapılmasını örnek olarak göstermek mümkündür. Bütün bunların neticesinde başta Kütahya, Bilecik ve Afyonkarahisar gibi çevre illerden çok sayıda ziyaretçi, günübirlik olarak Eskişehir kentini ziyaret eder hale gelmiştir (Şahbaz, 2016: 394). Hatta bir kısmına burada değinilen Eskişehir kentindeki sosyal faaliyet merkezlerinin çokça bulunması da ülke içinden göçe katılacak olan nüfusun, özellikle gençlerin, burayı tercih etmesinde etkili olmaktadır.

Yine inceleme alanının ekonomisini canlandıran bir diğer husus olarak Eskişehir kenti ile Ankara, Konya ve İstanbul ile arasında düzenlenen hızlı tren seferlerini göstermek mümkündür. Bu seferlere bağlı olarak sözü edilen illerden gerek iş için ve gerekse turistik maksatlarla Eskişehir kentine gelenler, sahada ekonomik açıdan hareketliliğe neden olmaktadır.

Ülke içinden göçe katılan nüfusun araştırma sahasını tercih etmesinde Eskişehir’in eğitim açısından gelişmişlik seviyesinin oldukça yüksek olması da etkilidir. Nitekim TÜİK’in Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı’ndan alınan 2019 yılı verilerine dayanarak yapmış olduğumuz hesaplama göre Eskişehir ili, 25 yaş ve üstü yüksekokul, fakülte, master ve doktora derecesinde eğitim görmüş üniversite mezunlarının il nüfusa oranı (% 15,28) açısından Ankara ve Tunceli’den sonra ülkede 3. sırada yer almaktaydı.

Ülke içinden göçe katılan nüfusun araştırma sahasını tercih etmesine neden olan sosyal ve kültürel nedenlerden bir diğeri de Eskişehir’in; yaratıcı mesleklerde çalışanları kendisine çeken, eğitim düzeyi yüksek insanların yoğun olduğu, yüksek teknolojiye sahip, farklılıklara hoşgörülü; yaratıcı bir şehir olmasıdır. Gerçekten de şehirlerin yaratıcılık seviyeleri ve gelişmişlik düzeyleri arasındaki ilişkiyi Küresel

Yaratıcılık Endeksi'nde yer alan kriterlere göre irdeleyen bir çalışmaya göre Eskişehir kenti, Ankara ve Kocaeli'nden sonra ülkede 3. sırada yer almıştır (Esen ve Atay, 2020: 29).

Ülke içinden göçe katılan nüfusun araştırma sahasını tercih etmesinin nedenlerinden bir diğeri olarak, Eskişehir'in sağlık açısından çevresinin önemli kentlerinden birisi olması gösterilebilir. Nitekim Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi başta olmak üzere Şehir Hastanesi, Yunus Emre Devlet Hastanesi, Acıbadem Hastanesi, Onvak Hastanesi ve kentte bulunan diğer sağlık kurumları ile alanında uzmanlaşmış sağlık çalışanlarının varlığı nedeniyle Eskişehir, etki alanında kalan Bilecik, Afyonkarahisar ve Kütahya gibi illerden gelen hastalara da hizmet vermektedir (Şahbaz, 2016: 191). Bu da il dışında yaşayan ve daha iyi sağlık hizmeti almak isteyen nüfus açısından şehrin çekiciliğini artıran bir diğer husustur.

Sonuç

2019 yılı itibarıyla araştırma sahasının göç açığı bulunduğu iller sırasıyla; İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya, Kocaeli, Bursa, Muğla, Tekirdağ, Balıkesir, Aydın, Yalova ve Çanakkale'dir. Ankara ili hariç tutulursa Eskişehir'in göç açığı bulunduğu illerin, İstanbul'dan başlayıp Antalya'ya kadar uzanan kıyı illeri olduğu görülmektedir. Bu durum, araştırma sahasına kayıtlı olanların hem sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş ve hem de denize kıyısı olan illerde yaşamak istediğini göstermektedir. Bu illere karşı inceleme alanının verdiği toplam göç açığı, 146.897 kişidir.

Buna karşın Eskişehir'in, ülkenin diğer bütün illerine (yani toplam 68 ile) karşı göç fazlası bulunmaktadır. Nitekim araştırma sahasının sözü edilen illere karşı toplam göç fazlası, 249.447 kişidir. Ancak bunların en başta gelenleri sırasıyla; Afyonkarahisar, Bilecik, Konya, Ağrı, Kütahya, Samsun, Erzurum ve Kars illeridir. Bu illerden yapılan göçlereyse; başta ekonomik olmak üzere, sosyal, kültürel ve siyasi birtakım sebepler neden olmaktadır.

Araştırma sahasının illere göre göç açığı ve fazlası durumu karşılaştırıldığında, onun 102.550 kişi fazla verdiği görülmektedir. Bu da Eskişehir ilinin ülke içinde göçe katılan nüfus açısından bir çekim merkezi olduğunu göstermektedir. 31 Aralık 2019 tarihi itibarıyla ildeki nüfusun % 88'i (783.611 kişi), Odunpazarı ve Tepebaşı ilçelerinde yaşamaktadır. Bu iki ilçenin 2008 yılında bölününceye kadar, içinde Eskişehir kentinin de bulunduğu ilin merkez ilçesi olduğu göz önünde bulundurulursa, buradan il dışından Eskişehir'e yönelik göçlerin ana hedefinin Eskişehir kenti olduğu sonucuna da ulaşılabilir.

Sonuç olarak, inceleme alanının ülke içinde göçe katılan nüfusu kendisine çekmesinin nedenleri arasında Eskişehir kentinin, gelişmiş sanayi ve ticaretiyle ekonomik sıkıntıda olanlar için iş umudu; eğitim, kültür, sağlık ve sosyal faaliyet merkezleri ile de yaşam kalitesini artırmak isteyenler için cazibe merkezi olmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Acar, S., Bilen Kazancık, L., Meydan, M. C., Işık, M. (2019). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017*, Ankara: Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü.
- Aka, A. S. (2007). *Konya Şehrinin Kuruluş ve Gelişimini Etkileyen Coğrafi Faktörler*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Aktaş, H. ve Karğın M. (2019). *Manisa ekonomik görünüm raporu*. Manisa: TOBB-Manisa Oda ve Borsalar Akademik Danışmanlık Projesi. Erişim adresi <https://www.manisatso.org.tr/dosyalar/suresiz-yayinlar/Manisa-Ekonomik-Raporu.pdf>
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2018). *Ankara el kitabı*, Ankara: Ankara Kalkınma Ajansı.
- Bahar, O. (2008). Muğla turizminin Türkiye ekonomisi açısından yeri ve önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 61-80.
- Balcı, Y., Tarkan, H. M., Umut, B., İrkören, E. (2016). *Afyonkarahisar ili yerel ekonomik gelişme programı 2017-2019*, Zafer Kalkınma Ajansı.
- Bayraktar, F. ve Sekmen, F. (2012). *İzmir ili potansiyel yatırım konuları araştırması*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Erişim adresi <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/izmir-yatirim-alanlari-on-fizibilite-raporu.pdf>
- Efe Güney, M. (2018). *Bilecik ili mekânsal strateji planı raporu*. Bursa-Eskişehir-Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA). Erişim adresi https://www.bebka.org.tr/admin/datas/yayins/213/bilecik-mekansal-strateji-plani-06112019_1573110982.pdf

- Alan, J., Arslan Pauli, E., Ünür, M. (2018). *Bursa yatırım destek ve tanıtım stratejisi 2017-2023 2018 eylem planı*. Bursa-Eskişehir-Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA). Erişim adresi https://www.bebka.org.tr/admin/datas/yayins/179/bursa-2018eylemplani-web_1522222581.pdf
- Belkayalı, N. ve Akpınar, N. (2009). Yalova Termal Kaplıcaları'nın rekreasyon ve turizm amaçlı kullanımının ekonomik değerinin seyahat maliyeti yöntemi ile tespit edilmesi. *Coğrafi Bilimler Dergisi*. 7(2), 177-184. doi: https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000101
- Bozkurt, Y. (2011). Türkiye'de nüfus hareketliliği ve Kütahya örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 291-300.
- Coşkun, O. (2008). İç göçler açısından Erzurum ilinin analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(20), 239-266.
- Çakıcı, A. C., Mercan, Ş. O., Harman, S. (2006). Sayılarla Çanakkale turizminin değerlendirilmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 1, 113-135. doi: <https://doi.org/10.17518/caty.84486>
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü. (2009). *1/100.000 Ölçekli Trakya alt bölgesi Ergene Havzası revizyon çevre düzeni planı*. Ankara: Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü.
- Çoban, A. (2016). Çorum'un nüfus coğrafyası özellikleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*. 33, 410-438. doi: <https://doi.org/10.14781/mcd.21397>
- Darkot, B. (1967). Şehir ayırımında nüfus sayısı ve fonksiyon kriterleri. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 3-8.
- Demir, M. (2015). Kars ilinin nüfus gelişimi ve başlıca demografik özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi*. 34, 127-156. doi: <https://doi.org/10.17295/dcd.76933>
- Doğanay, H. (1986). Trabzon'da nüfus hareketleri ve göçler. *Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 15, 281-304.
- Doğanay, H. ve Orhan, F. (2016). *Türkiye beşerî coğrafyası (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 5. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Ekren, N. (1999, Şubat). Büyük şehirlerin ekonomik gelişimi ve geleceği: İstanbul'a ilişkin bir değerlendirme. İ. Öztürk (Ed.), *Kent Yönetimi ve Çevre Sorunları Sempozyumu (Cilt: 2)* içinde (50-61 ss.). İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İSTAÇ Genel Müdürlüğü.
- Esen, Ü. B. ve Atay, Ö. (2020). Türkiye'nin yaratıcı şehirleri. *Bilig*, 92, 29-54. doi: <https://doi.org/10.12995/bilig.9202>
- Güney Marmara Kalkınma Ajansı. (2017). *Balıkesir yatırım destek ve tanıtım stratejisi (2017-2023) ve 2017 yılı eylem planı*, Güney Marmara Kalkınma Ajansı. Erişim adresi <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/ydo/Balıkesir-YDTS.pdf>
- Hayır, M. (2005, Haziran). Sakarya'da sanayi faaliyetleri ve özellikleri. *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu (KEAS'05)* içinde (157-176 ss.). Denizli: Devlet Planlama Teşkilatı-Pamukkale Üniversitesi.
- İkiel, C. (2004). Muğla'nın coğrafi özellikleri. A. A. Çınar (Ed.), *Muğla Kitabı (Arkeoloji, Tarih, Coğrafya)* içinde (15-25. ss.). Muğla: Printer Ofset Matbaacılık.
- Karaman, S., Aydemir, B., Kılıç, S. N. (2019). *Balıkesir turizm envanteri ve strateji çalışması*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi. Erişim adresi <https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/Balıkesir-Turizm-Envanteri-Strateji-Calismasi.pdf>
- Kaya, F. Kocaman, S. (2010). International migration movements and an evaluation on the social and economic condition of refugees and asylum seekers in Ağrı. *Ozean Journal of Social Sciences*, 3(1), 15-29.
- Kocaeli Sanayi Odası. (2015). *Kentsel dönüşüm raporu 1*. Kocaeli: Kocaeli Sanayi Odası. Erişim adresi <http://kosano.org.tr/wp-content/uploads/2015/03/kentsel-donusum-rapor-1.pdf>
- Kocaman, S., Kaya, F. ve Korkusuz, T. (2015). Ağrı ilinin idari coğrafya analizi. Zaman, S. ve Coşkun, O. (Ed). *Coğrafya'ya adanmış bir ömür: Prof. Dr. Hayati Doğanay (1. baskı)* içinde (599-620 ss.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Koday, Z. ve Akbaş, F. (2016). Aydın ilinin idari coğrafya analizi. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 63-91.
- Köktepe, M. (2008). *Emirdağ İlçesinden Belçika'ya Olan Göçler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Louis, H. (1943). İç Anadolu'nun coğrafi hudutları. *Türk Coğrafya Dergisi*, 1(1), 51-70.
- Merkezefendi Belediyesi. (2019). *2020-2024 stratejik planı*. Denizli: Merkezefendi Belediyesi. Erişim adresi http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/yHsrQ+Merkezefendi_Belediyesi_2020-2024_Stratejik_Planı.pdf
- Özgen, H. G. ve Erbaş, S. (2018). Türkiye'de iç göç hareketlerinin eğitim seviyesine göre kümelenmesi üzerine bir çalışma. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(40/2), 141-160. doi: <https://doi.org/10.21560/spcd.v18i39974.447339>
- Özgür, E. M. (1994). Bilecik ilinde farklı karakterde iki şehir: Bilecik ve Bozüyük. *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 3, 179-191.
- Özkan, G. ve Kadağan, Ö. (2019(Özkan ve Kadağan, 2019). Bursa ili tarımsal potansiyelinin geliştirilmesine yönelik bir değerlendirme. *Turkish Studies - Economics, Finance, Politics*, 14(2), 503-522. doi: 10.29228/TurkishStudies.22850
- Şahbaz, H. (2016). *Odunpazarı ve Tepebaşı İlçelerinin (Eskişehir) Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Şahin, V. (2014). Tekirdağ ilinde nüfus ve yerleşmenin coğrafi analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(35), 345-357.
- TMMOB MMO Yalova İl Temsilciliği. (1997). Yalova'da sanayinin büyük kentlerle entegrasyonu. *Yalova'da Sanayileşme ve Çağdaş Kentleşme Konferansları Kitabı* içinde (80-86 ss.) Yalova: MMO Yayınları.
- Toksöz, G. (2011). *Antalya ili işgücü piyasası analizi*. Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Türkiye Ofisi. Erişim adresi <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/info/antalya-igucu.pdf>
- TÜİK. *ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) Sonuçları*. 11 Eylül 2020 tarihinde, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> adresinden erişildi.
- TÜİK. *Ulusal Eğitim İstatistikleri Veritabanı*. 11 Eylül 2020 tarihinde, <http://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=130&locale=tr> adresinden erişildi.
- Tümertekin, E. (1977). Türkiye'de iç göçler üzerine. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi*, 22, 29-42.
- Uğur, A. (2003). Aydın şehrinin kuruluşu ve gelişme evreleri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-62. doi: https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000033
- Yakar, M., Saraçlı, S., Yazıcı, H. (2010). Afyonkarahisar ilinde iller arası göçlerin gelişmişlik endeksleriyle analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(24), 255-271.
- Yavuz, O. (1993). Erzurum'dan göç sorunu, nedenleri, sonuçları ve çözüm yolları. *Tarım Ekonomisi*, 2, 10-21.
- YÖK. *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. 11 Eylül 2020 tarihinde, <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden erişildi.

